

APIE KULTŪRINES SLINKTIS NUO PRŪSIJOS IKI ŽEMAITIJOS: MOKSLINĖ KONFERENCIJA „KRIKŠČIONIŠKOS RAIDOS KONTEKSTAI: INKULTŪRACINIŲ IR AKULTŪRACINIŲ PROCESŲ POVEIKIAI VAKARINĖS LDK DALIES BEI PRŪSIJOS KRIKŠČIONIŠKAM GYVENIMUI“

Marius Ščavinskas

Klaipėdos universitetas; Lietuvos istorijos institutas

2012 m. rugsėjo 13 d. Klaipėdos universiteto Senato salėje įvyko septintoji kasmetinė mokslinė konferencija „Inkultūracinių ir akultūracinių procesų poveikiai vakarinės LDK dalies bei Prūsijos krikščioniškam gyvenimui“ iš ciklo „Krikščioniškos raidos kontekstai“. Tai jau tradicinė, kasmetinė mokslinė konferencija, sukviečianti būrį mokslininkų iš įvairių institucijų. Nors šiais metais konferencija, kurią organizavo Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas bei Lietuvių katalikų mokslo akademijos Klaipėdos skyrius, buvo vienos dienos renginys (ankstesnės konferencijos vykdavo dvi dienas), tačiau temų įvairove, diskusijų intensyvumu ji mažai kuo skyrėsi nuo ankstesniųjų.

Kaip ir ankstesniais metais, konferencijos pranešėjai atstovavo Klaipėdos universitetui, Plungės Žemaičių dailės muziejui, Šiaulių universitetui ir kitoms institucijoms. Galima drąsiai kalbėti apie Klaipėdos universitete besiformuojantį mokslininkų branduolį, kuris yra subrendęs tyrinėti sudėtingą inkultūracinių ir akultūracinių procesų poveikio vakarinės LDK dalies bei Prūsijos krikščioniškam gyvenimui problematiką. Juolab kad kai kurie pranešėjai (dr. Jolanta Skurdauskienė, Dainius Elertas, Darius Barasa) yra arba Klaipėdos universiteto auklėtiniai, arba palaiko glaudžius dalykinius kontaktus su universitetu. Tai džiuginantis veiksnys, liudijantis jaunosios mokslininkų kartos brandą ir jos aktyvumą.

Konferencijos dalyvius ir svečius pasveikino ir vaisingų diskusijų palinkėjo Lietuvių katalikų mokslo akademijos Klaipėdos skyriaus pirmininkas kun. prof. dr. Arvydas Ramonas ir Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto direktorė doc. dr. Silva Pocyte. Abu kalbėtojai pasidžiaugė, kad krikščioniškos vertybės, jų pažinimas ir istorija tebėra aktuali mokslinio diskurso dalis, vedanti ne tik į išsamesnę krikščioniškos kultūros pažinimą, bet ir prisidedanti prie mokslinio ištirtumo. Regionas, apimantis nuo XVI a. protestantiškąją Prūsiją ir katalikiškosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vakarines žemes, moksliniams tyrimams yra įdomus ir aktualus, leidžiantis geriau pažinti patį regiono christianizacijos procesą, vykusias vertybines transformacijas reformacijos ir kontrreformacijos laikotarpiais. Galiausiai, kas ne mažiau svarbu, šių procesų pažinimas leidžia geriau suvokti, kokie procesai visuomenėje vyksta dabar, kaip formuojasi naujos šventės, nauji simboliai ir kiek jie tebeturi senosios kultūros žaizdų, kuriuos įpūtus galima sukelti naujų tyrimo impulsų ir naujai suvokti dabartį bei šiuolaikinio žmogaus mąstymo trajektorijas.

Šiuometėje mokslinėje konferencijoje, gan gausiai dalyvaujant studentams, buvo perskaityta dešimt mokslinių pranešimų. Kun. dr. Saulius Bytautas OFM perskaitė pranešimą „Johno Dunso Scoto teologinės mąstysenos poveikis Lietuvių pranciškonų pasaulėžiūrai ir veiklai“. Jame pranešėjas akcentavo J. Dunso Scoto veikalų ir mąstysenos poveikį Lietuvos pranciškonams, išryškindamas žymiojo pranciškono ir šv. Tomo Akviniečio veikalų skirtumus. Šv. Tomas Akvinietis, nurodydamas Dievo pažinimo kelius, labiausiai akcentavo žmogaus protą, per kurį galima pažinti Dievą,

o Dunsas Scotas labiau akcentavo žmogaus laisvą valią, kuria vyksta Dievo pažinimas. Taip pat prelegentas atkreipė dėmesį, kad jau nuo pirmųjų krikščionybės žingsnių Lietuvoje, taigi nuo Mindaugo ir Gedimino laikų, lietuvių visuomenė susidūrė su pranciškonais skotistais – Dunso Scoto sekėjais, kurie tikėjimą skleidė per meilę, jausmus.

Dr. Jolanta Skurdauskienė (Žemaičių dailės muziejus) pranešime „Atvykėlių evangelikų žemėvaldos formavimo procesai Žemaitijoje XVI a. antroje pusėje – XVII a. pradžioje“ pasidalijo mintimis apie žemėvaldos formavimosi problemas Žemaitijoje. Pranešime išryškinta, kad (dažniausiai) bajorų atvykimas iš Lenkijos į Žemaitiją ir čia žemėvaldos steigimas buvo su akulturacija glaudžiai susiję dalykai. Pats bajorų iš Lenkijos (Palenkės, Mozūrijos ir kitų sričių) atvykimas XVI–XVII a. buvo nulemtas tam tikrų sociokultūrinių procesų. Kad šie bajorai įsitvirtintų, vėl reikėjo nemažų sociokultūrinių pastangų. Anot J. Skurdauskienės, jų integravimąsi į Žemaitijos bajorijos ir apskritai visos visuomenės sluoksnius rodo naujų bendruomenių steigimo faktai. Autorė plačiau išanalizavo ir pristatė bajorų giminų Skaševskių, Gruževskių, Radziminskių, Stabrovskių įsitvirtinimą Žemaitijoje. Visos šios giminės dažniausiai kūrėsi prie pagrindinių kelių, o jų ekonominę kultūrinę veiklą liudijo išgytose valdose steigtos naujos evangelikų bendruomenės. Tokiu būdu, anot prelegentės, atvykėlių giminės per ganėtinai trumpą laiką ne tik įsitvirtino Žemaitijoje, bet ir tapo įtakingos. Remiantis akulturacijos teorijomis, visos šios giminės per trumpą laiką išgyveno pirmąjį (atsikraustymo, „aklimatizavimosi“) ir antrąjį (įsitvirtinimo, naujų evangelikų bendruomenių kūrimo) etapus.

Doc. dr. Arūnas Baublys (KU) perskaitė pranešimą „Religinės ir tautinės tapatybės konstruktų kaita protestantų bendruomenėse“. Anot prelegento, tai buvo neabejotinai sudėtingas procesas, tad ir klausimo kėlimas, ar būta protestantiškos tapatybės XVI–XVII a., yra daugiasluoksnis. Atsakydamas į šį klausimą, A. Baublys atkreipė dėmesį, kad protestantiškąją tapatybę XVI–XVII a. lėmė valdžios ir dvasininkų siekis savotiškai „grįžti“ į aukso laikus, t. y. ankstyvosios Bažnyčios amžių, tad ne paskutinį vaidmenį vaidinę ir eschatologiniai motyvai, kai būta aiškaus religinės bendruomenės orientavimo į Dievo tautos, t. y. tikinčiųjų bendruomenės, formavimą, o ne į etninius dalykus. Ir tik vėliau, nuo XVIII a., galima kalbėti apie tautinio protestantizmo formavimąsi.

Doc. dr. Vacys Vaivada (KU) pranešime „Krikščioniškųjų asmenvardžių santykio kaita XVI a. Gandingos valsčiaus bajorų surašymuose“ nagrinėjo krikščioniškų ir pagoniškų asmenvardžių kaitą. Pranešėjas siekė atskleisti, kiek buvo įsisavintas christianizacijos turinys. Jis peržvelgė 1528 ir 1567 m. Gandingos valsčiaus bajorijos surašymus. Iš visų pavardžių vos tik kelios galimai sietinos su pagonybės laikais – tai Jovaišaičio ir Rimdeikaičio pavardės. Iš vardų tik vienas – Jucio – vardas greičiausiai atėjęs iš senosios, ikikrikščioniškosios tradicijos. Tiesa, buvo minimas ir Žygimanto vardas, tačiau šis vardas, atėjęs iš ikikrikščioniškos tradicijos, vis dėlto buvo išskirtinis tuo, kad tai buvo ir valdovų vardas. Atsižvelgęs į šiuos pavyzdžius, V. Vaivada pagrįstai klausė, ar Žemaitijoje, bent jau tarp vietinių bajorų, tikrai būta paviršutiniškos krikščionybės? Jeigu jau 1528 m. surašyme absoliučiai dominuoja krikščioniški vardai ir iš jų sudarytos pavardės, manytina, kad jau XVI a. pirmojoje pusėje buvo susiformavusi tradicija duoti krikščioniškus vardus. Ar 1528 m. surašytų bajorų tėvai buvo šios tradicijos reiškėjai, ar galima kalbėti ir apie gerokai ankstesnius laikus – atviras klausimas, tačiau akivaizdu, kad jau XV a. antrojoje pusėje, kai buvo gimę dauguma 1528 m. surašytų bajorų, jie jau susidūrė su nauja, krikščioniška, tradicija.

Dainius Elertas (Lietuvos jūrų muziejus) pranešime „Angelas ažuole: XVII a. įvykių stebėtojas ir dalyvio interpretacijos“ aiškinosi, ką reiškė XVII a. angelas, regimas ažuole. Autorius, pasitelkęs ketvirtojoje Mato Pretorijaus (XVII a.) knygoje pateiktus ažuolo gerbimo pavyzdžius, kėlė klau-

simus, kaip XVII a. paprasti valstiečiai, kuriuos apklausinėjo Pretorijus, suvokė Dievo gerbimą, įsivaizdavo angelus ir kitus su krikščionybė susijusius artefaktus, ar šie artefaktai, kaip iki šiol manyta baltų mitologijos tyrinėtojų, traktuotini kaip pagonybės relikvai, ar vis dėlto kaip krikščioniško liaudies pamaldumo išraiška. Anot prelegento, atsakymai esti pačiame Pretorijaus veikale: XVII a. liudininkai jam, kaip dvasininkui, teigė, kad aukos prie ažuolo yra paliekamos ne dėl kažkokių pagoniškų įsitikinimų, ne kažkokioms dvasioms (angelams), tačiau pagerbiant patį Dievą. Taigi jeigu kažkada ažuole ir tūnojo pagoniškos dvasios ir dievai, XVII a. Pretorijaus apklaustų valstiečių akimis, jau seniai ažuole sėdi krikščionių Dievas, taigi čia susiduriama su krikščionišku pasaulio, kaip mikrokosmoso, suvokimu.

Konferencijos dalyvė iš Šiaulių universiteto II k. magistrantė Gabrielė Jasiūnienė perskaitė pranešimą „Krikščionybės simboliai miestelių heraldikoje ir kultūrinė atmintis: Šiaurės Lietuvos atvejis“, kuriame atskleidė, kaip XXI a. visuomenėje yra kuriami nauji simboliai, turintys atsispindėti naujuose miestų ir miestelių herbuose. Anot prelegentės, iš 22 Šiaurės Lietuvos miestelių, kuriems per pastaruosius 20 metų buvo suteikti herbai, tik šešiuose herbuose atsispindi krikščioniški simboliai. Taigi keltinas pagrįstas klausimas, kiek yra svarbi krikščioniška simbolika sekuliarizuotoje visuomenėje. Taip pat autorė pateikė vietos bendruomenių apklausos tyrimo rezultatus, iš kurių aiškėja, kad dalis žmonių ne taip įsivaizdavo savo miestelių herbus arba norėjo, kad būtų sudėti kiti akcentai, taip pat susiję ir su krikščioniškais simboliais. Tokios išvados liudija, kad net ir sekuliarizuotoje šiuolaikinėje visuomenėje krikščioniški simboliai tebevaidina tam tikrą vaidmenį.

Dr. Marius Ščavinskas (KU/LII) pranešime „Baltų visuomenės laidojimo papročių atspindžiai XIII–XIV a. rašytiniuose šaltiniuose: ne visai įprasti atvejai“ nagrinėjo, ką reiškia kremacinis ir inhumacinis palaidojimas XIII a. pagoniškos-krikščioniškos visuomenės paribiuose. Autorius pristatė kelis viduramžių šaltinius, kuriuose pateikiami tariamai pagoniški laidojimo pavyzdžiai krikščioniškoje visuomenėje (pvz., lyvio Kaupo, XIII a. pirmoji pusė) arba Vokiečių ordino riterių netradiciniai palaidojimai sudeginant žuvusius riterius (1310 m. popiežiaus Klemenso V bulė, Hermano Vartbergės „Livonijos kronika“, Vygando Marburgiečio „Naujoji Prūsijos kronika“). Anot prelegento, visus šiuos atvejus reikia vertinti labai atsargiai, neskubant daryti išvadų, kad krikščionys Vokiečių ordino riteriai arba konvertitai deginę mirusiuosius pagal pagoniškus papročius. Pateiktos analogijos iš kitų kraštų rodo, kad mirusiųjų deginimą krikščionių bendruomenėse toli gražu ne visada reikia suvokti kaip pagonybės reliktus, kuriuos esą perėmė net Vokiečių ordino riteriai.

Darius Barasa (KU) pristatė pranešimą „Niekas negali būti palaidotas kaip gyvulys“. Laidotuvių teisinis reglamentavimas Prūsijoje XVI–XVIII a. Pranešime autorius kėlė klausimus, kokie buvo konfesiniai laidojimo „standartai“, kuriuos siekė įdiegti visuomenei protestantiškoji Bažnyčia ir valdžia, ir kaip juos siekta įgyvendinti. Iš pranešimo aiškėja, kad daugelis „nukrypimų“ nuo „normos“ – tai krikščioniško liaudiškojo pamaldumo formos, fiksuotos, pvz., 1568, 1682 m. vizitacijose. Kiti, vizitatorių akimis žiūrint, svarbesni „nukrypimai“ – tai parapijų kapinių neaptvėrimas, neskambinimas varpais, lydint velionį į paskutinę kelionę, pinigų dėjimas į kapus, pernelyg gausios gyvųjų raudos. Taigi čia susiduriama su tam tikra netvarka, nereglamentuotomis laidotuvėmis, krikščionišku liaudišku pamaldumu, bet ne su pagonybės liekanomis.

Prof. dr. Rimantas Sliužinskas (KU) pranešime „Liuteroniškųjų ir katalikiškųjų pasaulėžiūrų samplaika istorinėse Klaipėdos krašto liuteronų kapinėse“ pasidalijo mintimis apie Klaipėdos krašto kapines. Samplaikos atspindžių, anot pranešėjo, esama įvairiuose artefaktuose, pradedant pačiais užrašais ant paminklų, baigiant meninėmis stilistinėmis vaizdinėmis priemonėmis, kuriomis norėta labiau išreikšti požiūrį į mirusįjį, anapusinį gyvenimą, viltį ir gyviesiems paliekamas

pareigas rūpintis kapais ir mirusiųjų atminimu. Kadangi pranešime minimos kapinaitės buvo liuteronų ir katalikų bendruomenių gyvenimo paribyje, šių bendruomenių sugyvenimo apraiškų galime įžvelgti ir kapinėse.

Doc. dr. Remigijus Oželis (KU) pranešime „Helovino skverbimasis į Visų Šventųjų ir Vėlinių švenčių Lietuvoje kontekstą krikščioniškoje perspektyvoje“ papasakojo, kaip švenčiama Helovino šventė Vakarų Lietuvoje. Trumpai aptaręs Helovino šventės formavimąsi pagal airiškas tradicijas (pirmiausia pačioje Airijoje ir airių išseivių bendruomenėse JAV), autorius pavyzdžiais parodė, kaip ši šventė yra suprantama Lietuvoje ir kaip ji yra švenčiama, kokios formuojasi naujos tradicijos. Anot R. Oželio, nebūtinai Helovino šventė turi būti suvokiama kaip iš pagonybės atėjusi tradicija, nes daugybė krikščioniškų simbolių, reikšmių įdedama į Visų Šventųjų šventės ir mirusiųjų pagerbimo minėjimą.

Konferencijos pabaigoje vyko diskusija, apibendrinanti išsakytus teiginius, svarstymus ir siūlymus, nutarta, kad ir kitais metais bus rengiama panašios tematikos mokslinė konferencija. Tikėtina, kad tradicija, kai rugsėjo mėnesį mokslininkai yra kviečiami diskutuoti įvairiomis krikščioniškos raidos kontekstų temomis, išliks ir subrandins dar daug įdomių ir vertingų tyrimų.

Konferencijos pranešimų pagrindu parengti straipsniai numatyti išleisti kitais metais, Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidžiamame leidinyje „LKMA metraštis“.